

Olja Haneš¹

UDK 159.922.8; 159.923.2:323.11

Zavod za fizikalnu medicinu i rehabilitaciju
„Dr Miroslav Zotović“, Banja LukaСтручни рад
Примљен: 09. 10. 2012.

POVEZANOST SAMOPOŠTOVANJA I ETNIČKIH DISTANCI KOD ADOLESCENATA

Апстракт

Ispitivanje se bavi stepenom izraženosti i odnosom ličnog i kolektivnog samopoštovanja kod adolescenata. Takođe nas je zanimala izraženost etničkih distanci prema pojedinim nacijama kao i njihova veza sa ličnim i kolektivnim samopoštovanjem.

U istraživanju je učestvovalo 293 učenika banjalučkih srednjih škola. Ispitanici su bili uzrasta od 17 do 19 godina, pri čemu je 36.5% mladića i 63.5% djevojaka. Uzorak je bio etnički homogen, svi ispitanici su srpske nacionalnosti. Korišteni instrumenti u istraživanju su: Skala ličnog samopoštovanja, Skala kolektivnog samopoštovanja i Skala socijalnih distanci. Iz ovog istraživanja se vidi da je lično samopoštovanje kod adolescenata znatno izraženije od kolektivnog. Na osnovu prikazanih korelacija uočili smo da su obe vrste samopoštovanja umjereno povezane. Istovremeno, kolektivno samopoštovanje je u značajnoj negativnoj korelaciji sa prihvatanjem odnosa sa svim drugim etničkim grupama. Lično samopoštovanje ne stoji u značajnoj korelaciji sa etničkim prihvatanjem, odnosno distancom ka bilo kom narodu. Takođe primjećujemo da je najviši prosječni stepen prihvatanja odnosa prisutan kada se radi o Srbima, potom Crnogorcima i Makedoncima, nešto niži sa Slovencima, Hrvatima i Bošnjacima, a najniži sa Jevrejima i Romima.

Кljučне riječi: Lično samopoštovanje, kolektivno samopoštovanje, socijalna kategorizacija, etničke distance

Uvod

Jedno od osnovnih pitanja za čijim odgovorom traga svaki čovjek u životu, je pitanje „Ko sam ja?“. Odgovor na to pitanje zasniva se ne samo na ličnim identitetima, već u velikoj mjeri i na kolektivnim identitetima. Taj stalan proces samodefinisanja i lociranja u okviru brojnih i šarolikih društvenih grupa, predstavlja po mnogo čemu ključ sopstvenog određenja (Milošević Đorđević, 2005). Pozitivan socijalni identitet pruža doživljaj sigurnosti, osjećaj vlastite vrijednosti i samopoštovanja (Turner, 1981). Tajfel (1981) nalazi da se pojedinac vezuje samo za one grupe koje mogu da mu pruže pozitivan socijalni, a time i lični identitet. Ukoliko se vlastita grupa procjenjuje negativno u odnosu na komparativnu grupu, socijalni

¹ oljah2o@yahoo.co.uk

ili etnički identitet pojedinca će biti negativan. U tom slučaju pojedinac je prinuđen poslužiti se nekim drugim mehanizmima za očuvanje ili poboljšanje socijalnog identiteta. Najčešći mehanizam kojim se pojedinci služe je pozitivna pristrasnost prema pripadnicima vlastite grupe i diskriminacija članova drugih grupa. Kategorizacija naglašava sličnost ljudi unutar iste kategorije te njihovu različitost od pripadnika drugih kategorija. Upravo zbog procesa socijalne kategorizacije dolazi do formiranja stereotipa i predrasuda prema pripadnicima drugih kategorija ili grupa (Jelić, 2003). Neki autori (Brewer, 2001) identitet pojedinca dijele na socijalni i lični. Lični se odnosi na psihološke karakteristike pojedinca, a kolektivni proizilazi iz grupne identifikacije. Činjenica da se ljudi identifikuju sa svojim socijalnim grupama postala je gotovo ključna u objašnjenju različitih unutargrupnih i međugrupnih pojava, kao što su sukobi među različitim narodima (Huić, 2004). Takođe, neki autori (Vasović, 1996; Petrović, 2004) smatraju da su socijalni i lični identitet u međusobnoj interakciji i kao takvi se međusobno određuju. U različitim situacijama ovi identiteti imaju različitu važnost. Jedna od ključnih grupa sa kojom se ljudi identifikuju je svakako nacija.

Nakon raspada Jugoslavije do tada bratski narodi našli su se na suparničkim stranama. Za neke stanovnike ovih prostora ta promjena je bila nagla i neočekivana. Bosna i Hercegovina je zbog posljedica rata idealna podloga za istraživanje međugrupnih odnosa, jer je rezultat rata, između ostalog, etnička podijeljenost, narušeno samopoštovanje i izmjenjen sistem vrijednosti i vjerovanja. Povod ovog istraživanja je navod nekih autora (Jelić, 2003) da su osobe niskog ličnog samopoštovanja sklonije diskriminaciji drugih. Pored toga, Tajfel (1970) i Turner (1981) pretpostavljaju da je svako članstvo u grupi samo po sebi uslov da se javi međugrupna diskriminacija.

Određen broj psihologa smatra da se redukcija predrasuda prema drugim narodima ili out-grupama najefikasnije rješava kontaktom (kontakt hipoteza). Pretpostavlja se da se čestim direktnim kontaktima sa grupama koje su predmet socijalne distance smanjuju komponente socijalnih predrasuda i socijalna distanca. Ako uzmemo u obzir da su generacije koje su živjele u bivšoj Jugoslaviji imale određen prostorno-vremenski kontakt sa svim nacijama tadašnje države, a ipak je između njih došlo do sukoba, netrpeljivosti i međugrupnog omalovažavanja, dolazimo do pitanja kako današnje generacije, koje su odrastale u stanju izvjesne etničke izolacije, gledaju na druge etničke grupe. Činjenica je da u periodu najvećih sukoba na ovim prostorima oni nisu mogli na svjesnom nivou da spoznaju razloge, a ni sama dešavanja. Da li su odrastajući indoktrinirani određenim negativnim učenjima društva? U kojoj mjeri njihovo lično, a u kojoj kolektivno samopoštovanje utiče na distance prema tuđim grupama? Brojna su i raznovrsna pitanja koja su nas podstakla na ovaj rad i na koja ćemo u nastavku pokušati naći odgovor.

Samopoštovanje

Maslov je u samopoštovanju vidio jedan od osnovnih razvojnih motiva individue. On smatra da potreba za samopoštovanjem znači da pojedinac želi sebe smatrati vrijednim i sposobnim da se nosi sa životnim zadacima i poteškoćama te da ih uspješno rješava. Iz toga proizilazi želja pojedinca da postane kompetentan, jak, uspješan, slobodan i nezavisan od drugih. Maslov, kao i Rodžers, smatra da je najzdraviji osjećaj samopoštovanja onaj koji se zasniva na respektu drugih ljudi kada je taj respekt zaslužen radom, a ne stvoren na osnovu statusa, položaja, obožavanja i priča, odnosno zabluda drugih (prema Fulgosi, 1997).

Cooley (prema Milosavljević, 2005) navodi da osoba izgrađuje pojam o sebi na osnovu toga kako je vide drugi ljudi. On je uveo pojam socijalnog ogledala koji se odnosi na njen karakter, izgled, sposobnosti i sl. Upravo o tome kako osoba misli da je drugi vide, a ne na osnovu vlastitog prosuđivanja sebe ili ostvarene interakcije sa drugima, zavisiće njeno samopoštovanje. Ovo razmišljanje podržavaju i drugi predstavnici simboličkog interakcionizma kao što je Mead. Sullivan (prema Fulgosi, 1997) naglašava da kultura ne utiče direktno na pojedinca i razvoj samopoštovanja, već da to čine ljudi kao prenosioci kulturnih vrijednosti.

Coopersmith definiše lično samopoštovanje kao stepen uvjerenja pojedinca u vlastite sposobnosti, važnost, uspješnost ili vrijednost, te ga tretira kao višedimenzionalni konstrukt. Ovakva postavka najviše odgovara samopoštovanju kako ga vidi Maslov, koji za njegovu osnovu ističe ličnu kompetentnost, uspješnost, slobodu i nezavisnost od drugih (prema Fulgosi, 1997). Rosenberg ga definiše kao globalnu vrijednosnu orijentaciju prema sebi (Lacković Grgin, 1994).

Nasuprot ličnom, kolektivno samopoštovanje proizilazi iz pripadnosti određenoj socijalnoj grupi. Kolektivno samopoštovanje je visoko ukoliko se vlastita socijalna grupa vrjednuje pozitivno u odnosu na komparativne grupe. Ljudi više vole identifikaciju koja im donosi pozitivan socijalni identitet, a samim tim i pozitivno kolektivno samopoštovanje (Luhtanten & Crocker, 1992). Mood (1934, prema Lacković Grgin, 1994) navodi da se samopoštovanje može razviti samo u grupi i to kao posljedica ličnog shvatanja reakcija drugih prema pojedincu. Ovaj autor smatra da samopoštovanje sadrži dvije dimenzije: javni i lični self, pri čemu se javni odnosi na to kako osoba sebe prikazuje okolini, a lični na to kako se osoba vrjednuje i koliko je zadovoljna sobom.

Postavka teorije socijalnog identiteta je da pojedinci nastoje ostvariti i povećati ne samo lično, nego i kolektivno samopoštovanje. Pojedinčevo kolektivno samopoštovanje je visoko ukoliko se njegova socijalna grupa vrjednuje pozitivno u odnosu na relevantne komparativne grupe (Tofant, 2004). Pojedinac uglavnom i percipira informacije koje su u skladu sa njegovim samopoštovanjem. Naravno, i odabir osoba za socijalni kontakt služi održanju koncepta slike o sebi. Međutim, pojedinac ne može filtrirati sve informacije, već i poneka nepovoljna informacija ipak prođe, pa se pojam o sebi može i izmijeniti. Ljudi pokazuju veću tendenciju vezivanja za grupu u ugrožavajućim situacijama, a sve zbog očuvanja samopoštovanja (Greenberg i sar., 1992;

Arndt i sar. 2002; prema Turjačanin, 2007). Pretpostavka teorije socijalnog identiteta je da postoji povezanost između ličnog i kolektivnog samopoštovanja jer imaju zajedničku suštinu u slici o sebi. Dosadašnja istraživanja su podržala ideju o međudjelovanju ova dva tipa samopoštovanja. U nekima od njih se pokazalo da pristrasnost prema vlastitoj grupi ili međugrupna diferencijacija povećavaju lično samopoštovanje (Jelić, 2003). Pokazalo se da jedan tip samopoštovanja može kompenzovati drugi i obrnuto (Luhtanten & Crocker, 1992).

Socijalne distance

Socijalnu distancu, kao mjeru određene vrste socijalnih stavova, u psihologiju je uveo Bogardus. Socijalna ili etnička distanca predstavlja stepen prisnosti do koga osoba pristaje da stupi u odnose sa drugim pojedincima ili socijalnim ili etničkim grupama (Milosavljević, 2005). Park (1921, prema Milosavljević 2005) je odredio socijalnu distancu kao stepen i mjeru intimnosti koja utiče uopšte na predsocijalne i socijalne odnose. Socijalnu distancu determinišu socijalne predrasude. Ona je jedan od efekata socijalnih predrasuda. Pod socijalnim predrasadama podrazumijevaju se socijalni stavovi koji su logički neosnovani, zasićeni negativnim ili pozitivnim emocijama i usmjereni prema pojedincima ili specifičnim socijalnim grupama (Milosavljević, 2005). Socijalna distanca je promjenljiva kategorija i često je pod uticajem sredstava masovnog komuniciranja ili drugih činilaca (Vidanović, 2006). Simmel je socijalnu distancu objasnio preko interakcije socijalnih krugova, prema kojoj je sve sa svime u nekoj interakciji i između svega postoje sile i odnosi u pokretu (Milosavljević, 2005).

Psihološki pristup proučavanju međuetničkih odnosa

Većina autora definiše etničke grupe prvenstveno preko kriterijuma etničkog identiteta, odnosno preko svijesti o postojanju i osjećanja vezanih za tu svijest (De Vos, 1975; Smith, 1992; prema Verkuyten, 2005).

Po Veleru (2001, prema Milošević Đorđević, 2005), etnička grupa ili etnija je samostalna forma zajednice, koju karakteriše samostalno shvatanje zajednice, svijest o zajedničkim mitovima i porijeklu, istorijskim iskustvima i vezanost za teritoriju. Nacionalne i etničke grupe razlikuju se u suštini samo po političkoj organizovanosti (Šnaper, 1996, prema Milošević Đorđević, 2005). Nacije podrazumijevaju jasnu formalnu političku organizaciju, u vidu države, dok su etničke grupe više kulturne i jezičke kategorije, često bez jasne političke moći. Etnička grupa je kulturna grupa čiji pripadnici se jasno razlikuju od ostalih ljudi prema određenim etničkim karakteristikama baziranim na rasnim, nacionalnim, jezičkim ili vjerskim izvorima. Za pripadnike etničke grupe se smatra da su kulturno i biološki slični, mada to u principu nije sasvim neophodno. Etničke grupe dijele vjerovanje o zajedničkom porijeklu u kontinuitetu vremena, tj. dijele istoriju i budućnost jednog naroda.

Stereotipi su zajednički za pripadnike određene društvene grupe, a prenose se putem socijalizacije u društvu, a mogu biti unijeti i direktno iz međugrupnih odnosa (Allport, 1954; Tajfel i Turner, 1986). Stereotipi ne ostaju samo uvjerenja zatvorena u psihi onih koji ih posjeduju, nego direktno utiču na interpersonalne odnose (Turjačanin, 2011).

Predvodnik psihoanalitičke teorije Freud smatra da se unutargrupna, kao i međugrupna dinamika bazira na odnosu vođe i sljedbenika, tj. grupa nije formirana kao psihološki entitet sve dok nema vođu (Freud, 1921; prema Turjačanin, 2007). Dalje, prema Freudu, kad se grupa formira, među članovima grupe ne postoje samo pozitivni odnosi, već i negativni, ali se oni moraju suzbiti. Međutim, hidraulički princip protoka energije nam govori da se negativna osjećanja moraju negdje pokazati, te se takva negativna ispoljavanja nalaze u odnosima sa onima koji nisu pripadnici sopstvene grupe – kroz mehanizam pomjeranja agresije na pogodnu metu tj. na tuđu grupu.

Tajfel (1970) je govorio da članstvo u grupi može samo po sebi biti važan uzrok koji doprinosi predrasudama i diskriminaciji, pri tome se obaziremo na dva slučaja:

1. međugrupno takmičenje, gdje sukob između grupa nastaje zbog takmičenja između dvije grupe oko neke nagrade, koju može dobiti samo jedna grupa na štetu druge, gdje se bliska grupa počinje previše vrjednovati u odnosu na tuđu grupu; i
2. socijalna kategorizacija, koja rezultira pozitivnom pristrasnošću prema bliskoj grupi i negativnom pristrasnošću prema daljoj grupi. Socijalna kategorizacija uzrokuje da pojedinci vrjednuju sebe i upoređuju se u odnosu na vlastitu grupu, gdje bi kompeticija predstavljala borbu za pozitivnijim identitetom.

Metod

Problem ovog istraživanja se odnosi na povezanost samopoštovanja i socijalnih tj. etničkih distanci. U rad smo uvrstili dvije instance samopoštovanja – lično i kolektivno. Interesuje nas u kakvim odnosima stoje ova dva oblika samopoštovanja sa socijalnim (etničkim) distancama, kao i njihov međusobni odnos. Problem ovog istraživanja možemo sažeti u sledeća pitanja: U kakvom odnosu stoje lično i kolektivno samopoštovanje?; Prema kojim etničkim grupama su najizraženije distance?; U kakvom odnosu stoje lično i kolektivno samopoštovanje sa etničkim distancama prema svom, odnosno tuđim narodima?

Uzorak

Ispitivanje je sprovedeno na uzorku od 309 ispitanika, učenika tri banjalučke srednje škole. Nakon prikupljanja podataka, iz ukupnog uzorka smo, zbog nekompletno i nepravilno popunjenih upitnika, uklonili 11 ispitanika i još 5 ispitanika radi

etničkog ujednačavanja uzorka. Nakon ovih intervencija dobili smo etnički homogen uzorak, koji čine 293 ispitanika srpske nacionalnosti. Kriterijum za participaciju u uzorku je bio da učenici pohađaju prvi, drugi, treći ili četvrti razred srednje škole, tj. da pripadaju uzrastu adolescencije, a u istraživanju su mogli učestvovati učenici oba pola. Adolescenti, kao populacija, su ciljano odabrani za ovo istraživanje jer se smatraju dobrim pokazateljem budućnosti naše multikulturalne države. Od ukupnog uzorka 63.5% ispitanika su ženskog pola, a 36.5% muškog. Ispitanici su starosti od sedamnaest do devetnaest godina (17 godina – 10.9%; 18 godina – 86.3%; 19 godina – 2.7%). Što se tiče škole koju pohađaju, najviše ispitanika je iz Ekonomske (68.3%), potom Poljoprivredne (19.8%) i najmanje iz Srednje poslovne škole (11.9%).

Instrumenti

Rosenbergova skala samopoštovanja namjenjena je mjerenju ličnog samopoštovanja. Skala samopoštovanja, koja je korištena u radu, prevedena je i prilagođena za potrebe ovog istraživanja. Skala ima 10 ajtema u odnosu na koje ispitanici izražavaju svoj stepen slaganja, a autor navodi da pouzdanost (Cronbach alpha) iznosi 0,80 (Rosenberg, 1965). Skala je Likertovog tipa, sa petostepenim nivoom slaganja, a neke od karakterističnih tvrdnji su: „Uopšteno govoreći, zadovoljan/a sam sobom“, „Ponekad se osjećam potpuno beskorisnim/om“, „Sve više dolazim do saznanja da jako malo vrijedim“. Sumacioni skorovi na skali su dobijeni tako što su vrijednosti 1–5 rekodirane na nivo 0–4, gdje je teorijska sredina 2, tako da je raspon skorova na skali, umjesto 10–50, u našem radu 0–40. Rekodiranje je urađeno zbog lakše obrade i bolje preglednosti dobijenih rezultata. Takođe, u skali postoje i ajtemi koji se obrnuto boduju, a to su ajtemi pod brojem 2, 3, 5, 6 i 9.

Skala kolektivnog samopoštovanja Luhtanen i Crockerove (1992) ima šesnaest tvrdnji Likertovog tipa, sa petostepenim nivoom slaganja. Ona mjeri izraženost pojedinčevog socijalnog identiteta vezanog za članstvo u grupi koja je pojedincu predodređena, tj. zadata, kao što su nacija, rasa, pol, religija i sl. Skala je orjentisana na zadate, umjesto na izabrane socijalne grupe (hobi, interesi) zato što je identitet iz zadatih grupa stalno prisutan kod pojedinca i on ga unosi i u one grupe čiji je član vlastitim izborom (Tofant, 2004). Neki od karakterističnih ajtema su: „Ja sam vrijedan pripadnik svog naroda“, „Često žalim što pripadam svom narodu“.

Skala etničke (socijalne) distance namjenjena je ispitivanju predrasuda ispitanika tako što se utvrđuje stepen bliskosti koji je pojedinac spreman prihvatiti sa pripadnicima pojedinih etničkih grupa. Skala je napravljena za ovo istraživanje, a po modelu Bogardusove (prema Milosavljević, 2005) skale socijalne distance. U tabeli su navedeni pripadnici nekih etničkih grupa i neki mogući odnosi u koje ljudi stupaju. Ispitanici bi trebalo da procijene na koje odnose bi pristali i da odgovore upisivanjem znaka + ili – u zavisnosti od toga jesu li ponuđeni odnosi sa pripadnicima navedenih naroda za njih prihvatljivi ili ne. Prilikom obrade se sabirao ukupan skor

za svaku etničku grupu, a on je varirao 0–7. Ponuđene su sljedeće tvrdnje: 1)Da X živi u mom susjedstvu; 2)Da budem u braku sa X; 3)Da X živi u mojoj državi; 4)Da X bude predsjednik moje države; 5)Da mi X bude radni kolega; 6)Da budemo prijatelji; 7)Da budem u vezi sa X. Pouzdanost skale (Cronbach alpha) dobijena u ovom istraživanju za naciju Srbi je 0.95, pouzdanost za Bošnjake iznosi 0.82, za Hrvate 0.83, za Rome iznosi 0.80, za Slovence 0.83, dok je za Jevreje 0.84, za Makedonce 0.83 i za Crnogorce 0.78.

Rezultati

U ovom dijelu najprije ćemo izložiti deskriptivne podatke, a potom i rezultate ispitivanja povezanosti između ličnog i kolektivnog samopoštovanja, sa jedne strane, i etničke distance, s druge strane.

Lično i kolektivno samopoštovanje u ispitanom uzorku

U Tabeli 1 prikazane su prosječne mjere ličnog i kolektivnog samopoštovanja dobijene na ispitanom uzorku.

Tabela 1. Prikaz mjera deskriptivne statistike za lično i kolektivno samopoštovanje

	<i>N</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>v</i>	<i>min</i>	<i>max</i>	<i>R</i>
Lično samopoštovanje	293	3.20	0.57	0.329	0.40	4.00	3.60
Kolektivno samopoštovanje	293	2.67	0.40	0.158	1.19	3.75	2.56

Iz tabele možemo vidjeti da su prosječne vrijednosti ličnog, kao i kolektivnog samopoštovanja iznad središnje vrijednosti ($M = 2.00$). Takođe primjećujemo da je aritmetička sredina na skali ličnog samopoštovanja ($M = 3.20$) izraženija u odnosu na aritmetičku sredinu kod kolektivnog samopoštovanja ($M = 2.67$). Razlika između prosječnih vrijednosti ličnog i kolektivnog samopoštovanja je statistički značajna ($t(292) = 15,57, p < 0.01$).

Između ličnog i kolektivnog samopoštovanja postoji statistički značajna korelacija niskog intenziteta ($r = .299, p < 0.01$). Dakle, lično i kolektivno samopoštovanje su u određenoj mjeri povezani, te uzajamno variraju u istom smjeru. Ovaj nalaz je u skladu sa našom pretpostavkom kao i ranijim istraživanjima.

Prihvatanje odnosa sa pripadnicima različitih naroda

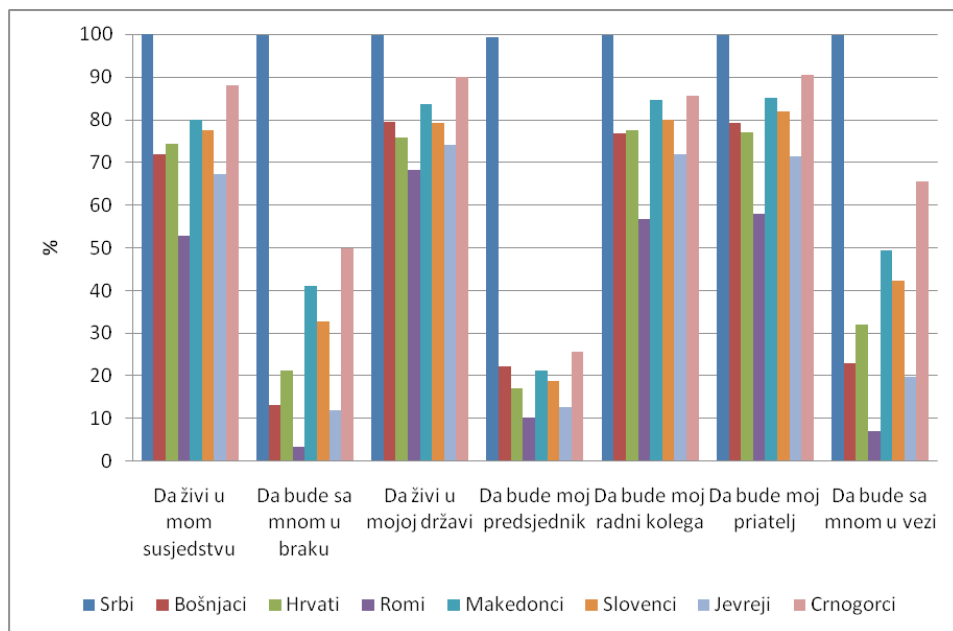
U Tabeli 2. prikazane su mjere deskriptivne statistike i prihvatanje odnosa sa različitim narodima dobijene na ispitanom uzorku.

Tabela 2. Prikaz mjera deskriptivne statistike za prihvatanje odnosa sa pojedinim narodima

	<i>N</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>v</i>	<i>Min</i>	<i>Max</i>	<i>R</i>
Srbi	293	6.98	0.35	0.126	1.00	7.00	6.00
Bošnjaci	293	3.66	1.99	3.979	0.00	7.00	7.00
Hrvati	293	3.75	2.10	4.414	0.00	7.00	7.00
Romi	293	2.57	1.92	3.698	0.00	7.00	7.00
Makedonci	293	4.45	2.06	4.255	0.00	7.00	7.00
Slovinci	293	4.12	2.11	4.437	0.00	7.00	7.00
Jevreji	293	3.29	2.06	4.234	0.00	7.00	7.00
Crnogorci	293	4.95	1.79	3.224	0.00	7.00	7.00

Iz tabele vidimo da je najviši prosječni stepen prihvatanja odnosa prisutan kada se radi o Srbima, potom Crnogorcima i Makedoncima, nešto niži sa Slovencima, Hrvatima i Bošnjacima, a najniži sa Jevrejima i Romima. Primjećujemo i to da je varijabilnost rezultata najmanja po pitanju prihvatanja odnosa sa Srbima, što sugeriše da je većina ispitanika davala pozitivne odgovore po pitanju prihvatanja odnosa sa ovom etničkom grupom.

Još detaljniju sliku o prihvatanju različitih odnosa sa pripadnicima drugih naroda daje grafički prikaz dat u Slici 1.

Slika 1. Grafički prikaz pojedinačnog prihvatanja odnosa na skali etničke distance.

Iz Slike 1 vidi se da su naši ispitanici najmanje spremni da prihvate svaki odnos sa Romima, a u svakom odnosu su Crnogorci za adolescente iz našeg uzorka najprihvatljiviji.

Povezanost između samopoštovanja i prihvatanja odnosa sa pojedinim narodima

U Tabeli 3 prikazane su korelacije između samopoštovanja i prihvatanja odnosa sa pojedinim narodima dobijene na ispitanom uzorku.

Tabela 3. Koeficijent korelacije samopoštovanja i prihvatanja odnosa sa pojedinim narodima.

		<i>Srbi</i>	<i>Bošnjaci</i>	<i>Hrvati</i>	<i>Romi</i>	<i>Makedonci</i>	<i>Slovenci</i>	<i>Jevreji</i>	<i>Crnogorci</i>
Lično samopoštovanje	<i>r</i>	.053	-.064	.021	.010	.004	.065	.030	-.109
	<i>p</i>	.369	.277	.717	.868	.940	.268	.605	.062
	<i>N</i>	293	293	293	293	293	293	293	293
Kolektivno samopoštovanje	<i>r</i>	-.040	-.187**	-.203**	-.155**	-.170**	-.179**	-.168**	-.153**
	<i>p</i>	.495	.001	.001	.008	.004	.002	.004	.009
	<i>N</i>	293	293	293	293	293	293	293	293

Iz tabele se jasno vidi da lično samopoštovanje ne stoji u značajnoj korelaciji sa etničkim prihvatanjem, odnosno distancom ka bilo kom narodu. Istovremeno, kolektivno samopoštovanje je u značajnoj negativnoj korelaciji sa prihvatanjem odnosa sa gotovo svim etničkim grupama, što će reći u pozitivnoj i značajnoj korelaciji sa etničkim distancama prema ovim grupama. Korelacije kolektivnog samopoštovanja sa etničkim distancama prema svim drugim narodima su, iako statistički značajne, niske i relativno ujednačenih vrijednosti. Najveću vrijednost ima korelacija kolektivnog samopoštovanja sa etničkom distancom prema Hrvatima, a najmanju vrijednost ima korelacija sa etničkom distancom prema Romima i Crnogorcima. Imamo li na umu da su međugrupna takmičenja i sukobi najčešći povod razvoja socijalnih predrasuda i diskriminacije pripadnika jedne grupe prema drugoj (Tajfel, 1970), ne čudi podatak da je najviša korelacija zabilježena sa distancom prema Hrvatima, s kojima je u bliskoj istoriji postojao otvoreni ratni konflikt. Istovremeno, nepostojanje direktnog međuetničkog sukoba Srba sa Crnogorcima i Romima mogao bi biti uzrok najniže dobijene korelacije kolektivnog samopoštovanja sa distancama prema ovim grupama.

Diskusija i zaključak

Prva pretpostavka ovog istraživanja bila je da će lično i kolektivno samopoštovanje biti umjereno pozitivno povezano. Pretpostavku izvodimo iz teorija socijalnog identiteta prema kojoj lično i kolektivno samopoštovanje imaju zajedničko jezgro u slici o sebi, tako da između njih postoji povezanost. Kako vidimo iz Tabele 1, vrijednosti na skali ličnog samopoštovanja ($M = 3.20$) su više izražene od vrijednosti na skali kolektivnog samopoštovanja ($M = 2.67$). Vidimo da su vrijednosti oba vida samopoštovanja iznad središnje vrijednosti ($M = 2.00$), što će reći da naši ispitanici

imaju visoko i lično i kolektivno samopoštovanje. Kao što smo pretpostavili kolektivno i lično samopoštovanje umjereno su povezani. Naime, između ova dva oblika samopoštovanja postoji statistički značajna pozitivna korelacija srednjeg intenziteta ($r = .299, p < 0.01$).

Dobijenim podacima o povezanosti ličnog i kolektivnog samopoštovanja potvrdili smo i teorijske i određene empirijske postavke. Nalazi su u skladu sa pretpostavkom teorije socijalnog identiteta o povezanosti ova dva oblika samopoštovanja, a kao razlog navodi se zajednička suština u slici o sebi. Logički posmatrano možemo pretpostaviti da ljudi kroz podizanje vrijednosti grupe kojoj pripadaju pozitivno utiču i na lično samopoštovanje. Socijalni identitet je oblik našeg centralnog aspekta samoodređenja, samopoštovanja koji se postiže u našoj, vlastitoj socijalnoj grupi. Socijalni identitet određuje šta smo i ko smo mi kao dio društvenog bića. Socijalni identitet je aspekt personalnog self-koncepta baziranog na socijalnoj grupi (Tajfel, Turner, 1979; prema Milosavljević, 2005). Ljudi, prema teoriji socijalnog identiteta, čine socijalna poređenja da bi sebi pružili pozitivan socijalni identitet. Pozitivan socijalni identitet je važan, jer pruža osjećaj sigurnosti, snage, samopoštovanja, pripadanja društvenom svijetu, a on je bez socijalne kategorizacije nemoguć za većinu normalnih ljudi (Milosavljević, 2005). Kao što smo naglasili, neka od ranijih istraživanja su također potvrdila povezanost oba tipa samopoštovanja. Rezultati pokazuju da naši ispitanici imaju pozitivno mišljenje o sebi i grupi kojoj pripadaju. Logički gledano, adolescentni period odrastanja se često povezuje sa niskim samopoštovanjem, pronalaženjem sebe, izgrađivanjem identiteta i potvrđivanjem istog kroz razne grupe. Naše istraživanje je, međutim, pokazalo da adolescenti imaju izraženije lično samopoštovanje u odnosu na kolektivno. Ipak, razlog visokih skorova može biti i nesigurnost adolescenata koju oni pokušavaju kompenzovati potrebom da se predstave u najboljem svjetlu.

Očekivali smo da će generalno ispitanici pokazati veću distancu prema manjinama u odnosu na druge nacije. Ova hipoteza je bazirana na Allportovom objašnjenju nastanka predrasuda kroz teorije: fenomenološka teorija predrasuda naglašava da sa manjinama ide sve što je negativno, a takav stav je baziran na stereotipima; i teorija opravdane reputacije kaže da manjine imaju osobine koje su opasne po društvo i kao takve ometaju napredak društva (Allport, 1954). Takođe, neka ranija istraživanja na našim prostorima su potvrdila postojanje veće distance prema manjinama u odnosu na druge nacije (Turjačanin, 2007; Puhalo 2009). Činjenica koja je najjasnija u ovom istraživanju i najuočljivija iz prikazanih tabela jeste da su Romi ($M = 2.57$) kao narod najnepoželjniji i najslabije prihvaćeni u odnosu na druge narode. Posmatrajući ukupne rezultate za etničku distancu, vidi se da je distanca najizraženija prema Romima. Pored Roma u istraživanju se ističu i etničke distance prema Jevrejima. Rezultati pokazuju da je prihvatanje odnosa prema Jevrejima nešto više ($M = 3.29$) u odnosu na Rome ($M = 2.57$). Posmatrajući tabelu 2 i prihvatanje odnosa sa svih osam naroda jasno se vidi da su Romi i Jevreji najnepoželjniji među mladim ljudima. Ovi naši rezultati su u skladu i sa prethodnim istraživanjima koje smo naveli, ali i sa teorijskim konceptima.

Pretpostavili smo da će najveću bliskost sa svojom nacijom, a izraženu etničku distancu prema drugim narodima, pokazati osobe nižeg ličnog samopoštovanja i višeg kolektivnog samopoštovanja. Drugim riječima, očekivali smo da će kolektivno samopoštovanje biti u pozitivnoj korelaciji sa etničkim distancama, dok će lično samopoštovanje biti sa istima u negativnom odnosu. Ovo očekivanje bazirali smo na nekim dosadašnjim istraživanjima. Jelić (2003) navodi da su osobe nižeg ličnog samopoštovanja sklonije diskriminaciji drugih nacija. Dobijeni rezultati su potvrdili ovo očekivanje samo djelimično: značajne korelacije sa etničkom distancom prema drugim narodima dobijene su samo sa kolektivnim samopoštovanjem.

U rezultatima se vidi da ispitanici najveće prihvatanje pokazuju prema vlastitoj naciji, Srbima ($M = 6.98$). Ovaj podatak je bio i očekivan s obzirom na prethodna istraživanja na našim prostorima (Turjačanin, 2007; Puhalo, 2009). Dakle, možemo reći da naši ispitanici pozitivno vrjednuju svoju naciju u odnosu na druge, što je u skladu sa osnovnim tezama socijalne kategorizacije. Pozitivno ocjenjujući svoju naciju, tj. grupu, mladi utiči i na svoje lično samopoštovanje. Pojedinčevo kolektivno samopoštovanje je visoko ukoliko se njegova socijalna grupa vrjednuje pozitivno u odnosu na relevantne komparativne grupe (Tofant, 2004). Pojedinac uglavnom i percipira informacije koje su u skladu sa njegovim samopoštovanjem. Dosadašnja istraživanja su podržala ideju o međudjelovanju ova dva tipa samopoštovanja. U nekima od njih se pokazalo da pristrasnost prema vlastitoj grupi ili međugrupna diferencijacija povećavaju lično samopoštovanje (Jelić, 2003). Naravno, svaka medalja ima dvije strane. Pozitivno je da osobe visoko ocjenjuju sebe i svoj narod, ali to automatski veže i onu negativnu stranu kategorizacije a to je javljanje negativnih stavova prema drugim narodima tj. tuđoj grupi. Tajfel i Turner (1986) pretpostavljaju da je svako članstvo u grupi samo po sebi uslov da se javi međugrupna diskriminacija. Iako neki autori smatraju da to nije pravilo, tj. da postoji mogućnost u kojoj osobe mogu i sebe i druge da percipiraju pozitivno (Bern, 1999), naše istraživanje naginje nalazima Tajfela i Turnera. Jasno se vidi da ispitanici najpozitivnije ocjenjuju svoj narod, najnegativnije manjine tj. Rome i Jevreje dok je poredak za ostale narode slijedeći: Bošnjaci ($M = 3.66$), Hrvati ($M = 3.75$), Slovenci ($M = 4.12$), Makedonci ($M = 4.45$) i Crnogorci ($M = 4.95$). Ono što je zanimljivo u ovom istraživanju je pokazatelj da bi naši ispitanici prije stupili u brak sa Hrvatima, Makedoncima, Slovencima i Crnogorcima nego dopustili da predsjednik njihove države bude pripadnik nekog od navedenih naroda. Zdravorazumski komentarišući, ovaj paradoks možemo pripisati adolescentnom uzrastu naših ispitanika, ali ovo bi moglo biti zanimljivo za širu eksploraciju u vidu nekih budućih istraživanja. Takođe, dalja analiza pokazuje da bi naši ispitanici prije prihvatili da im Makedonci, Slovenci, Romi, Hrvati, Bošnjaci, Jevreji i Crnogorci budu prijatelji, ali bi teže prihvatili da njihov predsjednik bude neke od navedenih nacija. Taj zanimljiv nalaz u svojim radovima uočava i Turjačanin (2011). On navodi da u većini slučajeva ispitanici radije pristaju sa pripadnicima drugih naroda na neke ličnije odnose (prijateljstvo, zajednički rad, komšiluk) nego politički odnos predsjednikovanja državom. Turjačanin dalje pretpostavlja da ispitanici vjerovatno smatraju da ličnu sferu odnosa mogu lakše kontrolisati, nego kada je u pitanju politizacija socijalnih odnosa.

Iz tabele 3 vidimo da lično samopoštovanje ne stoji u značajnoj korelaciji sa etničkim prihvatanjem, odnosno distancom ka bilo kom narodu. Ovakav nalaz u suprotnosti je sa prethodnim istraživanjima (Jelić, 2003), a i sa našom hipotezom u dijelu u kojem smo pretpostavili da će lično samopoštovanje biti u značajnom negativnom odnosu sa etničkim distancama prema drugim narodima. Analizirajući tabelu 3 u dijelu ličnog samopoštovanja vidimo da smo dobili pozitivnu, ali statistički neznačajnu korelaciju sa prihvatanjem odnosa prema tuđim etničkim grupama (osim Bošnjaka i Crnogoraca, gde je korelacija obrnutog smjera, mada takođe nije značajna). Jelić (2003) u svom radu navodi da iako se kolektivno poštovanje pokazalo važnijim, u smislu da je pozitivno povezano sa pristrasnošću i diskriminacijom, ni lično samopoštovanje ne treba zanemariti jer ono ima relativno malen, ali suprotan uticaj od kolektivnog samopoštovanja i dodatno može objasniti sklonost diskriminisanju članova relevantne vanjske grupe. Prema Jelić (2003) pojedinci s niskim ličnim samopoštovanjem sebe doživljavaju manje vrijednima od drugih ljudi. Kako bi popravili sliku o sebi svoje nisko lično samopoštovanje kompenzuju kroz pripadnost nekoj grupi, te im je veoma važno da grupu kojoj pripadaju dožive pozitivno. S obzirom da je riječ o nacionalnoj grupi nije moguće jednostavno istu zamijeniti s drugom pozitivnijom grupom, a dimenzije poređenja vlastite grupe s drugim grupama nameće socijalna okolina. U takvoj situaciji pristrasnost prema vlastitoj grupi je najlakši način povećanja osjećanja niske lične vrijednosti. S druge strane, pojedinci s visokim ličnim samopoštovanjem zadovoljni su sami sobom. Činjenicu da njihova grupa nije doživljena kao izrazito pozitivna u odnosu na druge grupe ne doživljavaju kao prijetnju vlastitom samopoštovanju (Tofant, 2004).

Istovremeno, kolektivno samopoštovanje je u značajnoj negativnoj korelaciji sa prihvatanjem odnosa sa gotovo svim etničkim grupama (izuzev Srba, kojima pripadaju i sami ispitanici), tj. u pozitivnoj i značajnoj korelaciji sa etničkim distancama prema ovim grupama. Drugim riječima što je veće kolektivno samopoštovanje veća je i distanca prema drugim nacijama. Pozitivan socijalni identitet pruža doživljaj sigurnosti, osjećaj vlastite vrijednosti i samopoštovanja (Turner, 1981). Kao što smo već navodili, ljudi u nastojanju da poprave sliku o sebi svoje lično samopoštovanje kompenzuju kroz pristrasnost ili veću ocjenu vlastite grupe a što možemo posmatrati kroz visoko kolektivno samopoštovanje. U našem radu vidimo da su ispitanici iskazujući visoko kolektivno samopoštovanje iskazali i veću distancu prema drugim, tj. tuđim nacijama. To je u skladu sa nalazima Tajfela (1981) da socijalna kategorizacija i stereotipizacija imaju funkciju samopoštovanja i održanja pozitivne slike o sebi. Teorija socijalne kategorizacije koja počiva na ovoj paradigmi minimalnog članstva u grupi pokazuje da je socijalna kategorizacija bitna sastavnica socijalnog života ljudi i da je sama po sebi dovoljna da dovede do diskriminacije koja podrazumijeva da ljudi vide veće razlike između vlastite i tuđe grupe i veće sličnosti unutar vlastite grupe i da se upoređuju zbog potrebe za pozitivnim socijalnim identitetom.

Literatura

1. Allport, G. W. (1954). *The nature of prejudice*. Reading, MA: Addison-Wesley.
2. Bern, E. (1999). *Šta kažeš posle zdravo?*. Beograd: Narodna biblioteka Srbije.
3. Brewer, M. B. (1991). Ingroup identification and intergroup conflict: When does ingroup love become outgroup hate? In: Ashmore, R. D., Jussim, L., Wilder, D. (Eds.) *Social identity, intergroup conflict and conflict reduction* (pp. 17–41). New York: Oxford University press.
4. Fulgosi, A. (1997). *Psihologija ličnosti – teorije i istraživanja*. Zagreb: Školska knjiga.
5. Jelić, M. (2003). *Provjera postavki teorije socijalnog identiteta na etničkim grupama*. Magistarski rad. Zagreb: Filozofski fakultet.
6. Lacković Grgin K. (1994). *Samopojmanje mladih*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
7. Milošević Đorđević, J. S. (2005). *Nacionalni identitet: psihološka analiza naučnih i laičkih shvatanja*. Beograd: Filozofski fakultet.
8. Milosavljević, B. (2005). *Uvod u Socijalnu psihologiju*. Banja Luka: Narodna i univerzitetska biblioteka Republike Srpske.
9. Milosavljević, B. (2005). *Socijalna psihologija ljudskih grupa*. Banja Luka: Narodna i univerzitetska biblioteka Republike Srpske.
10. Petrović, N. (2004). *Psihološki aspekti procesa pomirenja u Srbiji, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini-struktura i činioci*. Doktorska disertacija. Beograd: Filozofski fakultet.
11. Puhalo, S. (2009). *Etnička distanca i (auto)stereotipi građana BiH*. Sarajevo: Friedrich Ebert Stiftung.
12. Rosenberg, M. (1965). *Society and the adolescent self-image*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
13. Tajfel, H., Turner, J. C. (1986). *The social identity theory of inter-group behavior*. In: Worchel, S., Austin, L.W. (Eds.) *Psychology of intergroup relations* (pp. 7–24). Chicago: Nelson-Hall.
14. Tajfel, H. (1981). *Human groups and social categories*. Cambridge: Cambridge University Press.
15. Tajfel, H. (1970). *Experiments in intergroup discrimination*, *Scientific American*, 223, 96–102.
16. Tofant, J. (2004). *Povezanost nacionalnog identiteta sa osobnim i kolektivnim samopoštovanjem*. Diplomski rad. Zagreb: Filozofski fakultet.
17. Turjačanin, V. (2011). *Socijalni identitet i međuetnički odnosi*. U: Turjačanin, V., Majstorović, D. (Ur.) *U okrilju nacije: Etnički i državni identitet kod mladih u BiH* (str. 192–266). Banja Luka: Centar za kulturni i socijalni popravak.
18. Turjačanin, V. (2000). *Etničke distance kod mladih u Republici Srpskoj*. Empirijska istraživanja u Psihologiji, Beograd, usmeno saopštenje
19. Turjačanin, V. (2007). *Psihosocijalni prostor i etnički odnosi mladih*. Banja Luka: Filozofski fakultet.
20. Vasović, M., Kuzmanović, B. (1996). *Nacionalna identifikacija i nacionalistički stavovi*, *Dijalog, mesto monologa*, br. 1–2, (str. 73–78). Beograd: Demokratski centar.
21. Verkuyten, M. (2005). *The social psychology of ethnic identity*. New York: Psychology Press.
22. Vidanović, I. (2006). *Rečnik socijalnog rada*. Beograd: Narodna biblioteka Srbije.

Olja Haneš

CORRELATION BETWEEN SELF-ESTEEM AND ETHNIC DISTANCE AMONG ADOLESCENTS

Abstract

In this paper we tried to examine the extent of the relations of personal and collective self-esteem. Also we were interested in prominence of ethnic distance towards different nations, as well as its correlation with personal and collective self-esteem. The study involved 293 students of secondary schools from Banja Luka. Respondents were aged 17-19 years, among them there were 36.5% boys and 63.5% girls. The sample was ethnically homogenous - all respondents were of Serbian nationality. Instruments used in this study are: Scale of personal self-esteem, Collective self-esteem scale, Scale of social distance, and the questionnaire of socio-demographic characteristics. This research shows that personal self-esteem is higher than the collective. On the basis of presented correlations, we found that both types of self-esteem are moderately related. At the same time, collective self-esteem significantly negatively correlates with acceptance of relations with almost all ethnic groups. Personal self-esteem is not significantly correlated with ethnic acceptance to any nation. Also it could be noted that the highest average level of acceptance appears in relations with Serbs, Montenegrins and Macedonians, then slightly lower with Slovenians, Croatians and Bosnians, and the lowest with Jewish and Roma people.

Keywords: personal self-esteem, collective self-esteem, social categorization, ethnic distance